

УДК 343.432.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.138>

ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ УКРАЇНИ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

Ющик О.І.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Дякур М.Д.,***кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Ющик О.І., Дякур М.Д. Позбавлення державної нагороди України як вид покарання.

У статті представлено зміни, які відбулись 20 листопада 2024 року з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України».

Стаття досліджує передумови законодавчого закріплення нового виду покарання – позбавлення державної нагороди України. На підставі Закону України «Про державні нагороди» встановлено поняття, види, особливості призначення державних нагород, права та обов'язки нагороджених, відповідальність за порушення законодавства про державні нагороди.

Досліджено, що суд за обвинувальним вироком може позбавити нагороди особу, яка нагороджена державною нагородою, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України.

У дослідженні зазначено, що позбавлення державної нагороди визнається видом кримінального покарання, відноситься до додаткових покарань, розміщене у системі покарання після виду покарання - позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і додається до переліку додаткових покарань, що можуть бути застосовані у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Даний вид покарання не передбачений в жодній санкції статті Особливої частини КК України, але в ст. 54-1 КК України передбачено перелік злочинів, за які суд може позбавити особу за обвинувальним вироком державної нагороди України.

У роботі розкрито порядок виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди, який передбачений окремим Розділом 6-1 Кримінально-виконавчого кодексу України. Відповідно до ч. 2 ст. 29-1 КВК України «резолютивна частина обвинувального вироку про позбавлення засудженого державної нагороди України невідкладно публікується в офіційних друкованих виданнях, в яких здійснюється офіційне оприлюднення актів Президента України, а також розміщується на офіційному веб-сайті Президента України».

Ключові слова: позбавлення державної нагороди України, покарання, система покарань, додаткове покарання, державна нагорода, обвинувальний вирок

Yushchyk O.I., Diakur M.D. Deprivation of a state award of Ukraine as a form of punishment.

The article presents the changes that took place on 20 November 2024 with the adoption of the Law of Ukraine 'On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on Deprivation of State Awards for Promoting or Propagandising the Aggressor State or Committing Other Unlawful Acts against Ukraine'.

The article examines the prerequisites for legislative consolidation of a new type of punishment - deprivation of a State award of Ukraine. Based on the Law of Ukraine 'On State Awards', the author defines the concept, types, peculiarities of awarding state awards, rights and obligations of the recipients, and liability for violation of legislation on state awards.

The author examines that a court may, upon a guilty verdict, deprive a person who has been awarded a state award, convicted of a grave or especially grave crime, a criminal offence against the foundations of national security of Ukraine, against peace, security of humanity and international law and order, as well as a criminal offence under Articles 258-258-5, 260, 261 of the Criminal Code of Ukraine.

The study notes that deprivation of a state award is recognised as a type of criminal punishment, belongs to additional punishments, is placed in the punishment system after the type of punishment, deprivation of a military, special rank, rank, rank or qualification class, and is added to the list of additional punishments that may be applied in case of release from serving a sentence on probation. This type of punishment is not provided for in any sanction of the article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, but Article 54-1 of the Criminal Code of Ukraine provides a list of crimes for which the court may deprive a person of a state award of Ukraine upon a guilty verdict.

The article describes the procedure for the execution of punishment in the form of deprivation of a state award, which is provided for in a separate Section 6-1 of the Criminal Executive Code of Ukraine. According to Part 2 of Art. 29-1 of the CEC of Ukraine, 'the operative part of the guilty verdict on deprivation of the convicted person of the State award of Ukraine shall be promptly published in the official printed media in which the acts of the President of Ukraine are officially published, and shall also be posted on the official website of the President of Ukraine'.

Key words: deprivation of a state award of Ukraine, punishment, penal system, additional punishment, state award, guilty verdict.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року Україна зазнала широкомасштабної військової агресії з боку росії, що неабияк вплинуло на суспільство, громадян, правову систему країни. Громадяни України відчували зміни, які відбулись після вторгнення, що стало випробуванням на міцність, витривалість, незламність і незалежність кожного та держави в цілому. Але і зустрічаємо непоодинокі випадки, коли особи вчиняють діяння пов'язані із підтримкою спрямованої на допомогу держави-агресора, публічно заперечують інформацію про здійснення збройної агресії проти України, визнають правомірною окупацію території України, пропагують та добровільно займають посади в органах влади, передають матеріальні ресурси незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, вимальовують позитивний образ держави-агресора. Нажаль, такі суспільно небезпечні діяння вчиняються громадянами, які отримали державні нагороди за певні заслуги перед Україною. Тому виникла необхідність законодавчо передбачити покарання у виді позбавлення державних нагород України за вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Стан дослідження. В науковій літературі неодноразово досліджувались питання позбавлення державних нагород щодо осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, та необхідності законодавчого закріплення. Такі матеріали зустрічаємо в наукових працях Гайового В.І., Дей М.І., Деревінського М.П., Ковбаса І.В., Коритько Д.Г., Лень В.В., Пономаренко Ю.А., Хавронюка М.І.

Метою статті є аналіз змін до кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства пов'язаного із передбаченням нового виду кримінального покарання – позбавлення державної нагороди України. З'ясування підстав та умов застосування позбавлення державної нагороди як виду додаткового покарання та досягнення його виконанням мети покарання.

Виклад основного матеріалу. Національне кримінальне законодавство з 2001 року і до сьогодні зазнало чималих змін, пов'язаних як із криміналізацією, так і декриміналізацією діянь, включенням та виключенням окремих інститутів чи норм. По підрахункам більше 1500 таких змін налічуємо в Кримінальному кодексі України за останні двадцять чотири роки. Чисельні зміни відбувались протягом останніх трьох років після широкомасштабного вторгнення російської федерації, що викликано введенням воєнного стану та необхідності врегулювання суспільних відносин, пов'язаних військовими діями, національною безпекою, безпекою людства, міжнародним правопорядком в умовах війни.

Верховною Радою України 20 листопада 2024 року прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України», яким передбачено новий покарання, раніше не відомий кримінальному законодавству, позбавлення державної нагороди України (ст. 54-1 КК України) [7].

В Пояснювальні записці до Закону було вказано, що на сьогодні «окремі особи, нагороджені державними нагородами України, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зберігають статус нагороджених державними нагородами України, а також можливість користуватися відповідними правами і пільгами, передбаченими для нагороджених осіб».[9] Тому необхідно передбачити, як вид покарання, позбавлення державних нагород осіб,

які популяризують та пропагують державу-агресора чи вчиняють інші протиправні діяння проти України, що послабляє нашу державу і знижує можливість у найближчий час досягти перемоги у війні.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державні нагороди України» «державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною» [5]. Отже, за допомогою державних нагород держава виражає визнання заслуг людини, ступінь корисності її діяльності для суспільства, що в свою чергу є заохоченням, стимулом у розвитку трудової і суспільно-політичної активності громадян. На думку М.О. Дей: «нагороди є специфічними позитивними санкціями, стимулюючими вельми значущу, соціально-корисну, схвалювану поведінку в рамках держави і суспільства у цілому». [1, с. 129–133]

Конституція України гарантує, що громадяни мають рівні права і свободи. Тому всі громадяни мають право на отримання державної нагороди, незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. [6] Законодавство передбачає такі види державних нагород: «звання Герой України; орден; медаль; відзнака «Іменна вогнепальна зброя»; почесне звання України; Державна премія України; президентська відзнака». Президент України затверджує статuti і положення про державні нагороди, які визначають підстави для нагородження, містять опис державної нагороди, а також встановлюють порядок нагородження, вручення, носіння державних нагород та інші правила. Згідно ст. 1 Закону України «Про державні нагороди України», державні нагороди встановлюються виключно законами, нагородження державними нагородами провадиться указом Президента України. [5]

Відповідно до прийняття змін, які відбулись в кримінальному законодавстві виключно Президент України на підставі Указу в разі засудження нагородженого за тяжкий злочин за поданням суду у випадках, передбачених законом може позбавити особу державної нагороди. На сьогодні відповідно до ст. 16 Закону України «Про державні нагороди» «позбавлення державної нагороди може бути здійснено судом і Радою Національної Безпеки і оборони України. Крім того, законодавчі акти України, які визначають підстави нагородження осіб державними нагородами, встановлюють права та пільги, але не містять положень щодо скасування або позбавлення державних нагород України». [5]

Відповідно суд за «обвинувальним вироком може позбавити нагороди особу, яка нагороджена державною нагородою, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України». [7] У випадку, якщо до особи, нагородженої державною нагородою, застосовано санкцію у виді позбавлення державної нагороди України, то за рішенням Ради національної безпеки і оборони України можуть застосовуватись спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), введеними в дію Указом Президента України. Прикладом є Укази Президента України № 778/2024 та № 779/2024 від 22 листопада 2024 року, які ввели в дію два рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). До списку увійшли - колишні урядовці, народні депутати, керівники СБУ та Генпрокуратури, прокурори, артисти, російські політичні, релігійні та культурні діячі. Усіх їх позбавлено державних нагород України безстроково. До десяти з них застосований максимальний набір санкцій, зокрема, про блокування активів, анулювання ліцензій і дозволів та повне припинення торговельних операцій [11, 12].

Історія кримінального законодавства не передбачала такого виду покарання як позбавлення державної нагороди. Додатковим покаранням відповідно до ст. 54 КК України передбачалось лише позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і відповідно не можливо було позбавити особу за рішенням суду державної нагороди, наукового ступеня, вченого звання.

Серед науковців та дослідників кримінального права з'являлась думка про необхідність законодавчого закріплення такого виду покарання як позбавлення державної нагороди, хоча підставою її застосування було вчинення службових злочинів та пов'язано із займаною посадою. Наприклад, М.І. Хавронюк в своєму дисертаційному дослідженні «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» 2007 року запропонував «зміни до статей 51 і 54 КК України з метою визначення такого нового виду покарання, як позбавлення державної нагороди, спеціальної пенсії, стипендії чи доплати, наукового ступеня, вченого і академічного звання. Крім зарубіжного досвіду, ця пропозиція обґрунтовується тим, що

отримання державної нагороди, спеціальної пенсії, стипендії чи доплати, присвоєння наукового ступеня, вченого і академічного звання є можливими внаслідок вчинення злочину (наприклад, пов'язаного з хабарництвом чи зловживанням службовими повноваженнями), і абсурдними виглядали б виплата вказаних пенсій, стипендій і доплат особам, які їх не заслуговують, носіння такими особами почесних звань та інших державних нагород, вчених і академічних звань» [13, с. 25].

На сьогодні законодавчі зміни прийняті до певних статей Кримінального, Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України. Позбавлення державної нагороди України визнається видом кримінального покарання, відноситься до додаткових покарань, розміщене у системі покарання після виду покарання - позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і додається до переліку додаткових покарань, що можуть бути застосовані у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Даний вид покарання не передбачений в жодній санкції статті Особливої частини КК України, але в ст. 54-1 КК України передбачено перелік злочинів, за які суд може позбавити особу за обвинувальним вироком державної нагороди України.

Підставами застосування додаткового покарання у виді позбавлення державної нагороди є вчинення і засудження особи за певні категорії злочинів:

- тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
- кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України;
- кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;
- кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 КК України. [7]

Застосувати покарання у виді позбавлення державної нагороди можливо лише до особи, яка має державну нагороду України, передбачену ЗУ «Про державні нагороди», а саме «звання Героя України; ордена; медалі; відзнаки «Іменна вогнепальна зброя»; почесного звання України; Державної премії України; президентської відзнаки» [5]. Крім того, суд призначаючи основне покарання за вказані вчинені кримінальні правопорушення може, тобто має право, але не обов'язково застосувати додаткове покарання у виді позбавлення державної нагороди України.

Рішенням, яким особа позбавляється державної нагороди є обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили. Якщо ж особа позбавлена державних нагород за рішенням Ради національної безпеки і оборони України, то «датою, з якої особу позбавлено державних нагород, є дата набрання чинності указом Президента України, яким введено в дію відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [5].

В Проекті нового Кримінального кодексу України позбавлення державної нагороди не передбачено ні серед видів покарань (Стаття 3.2.2.), ні серед видів засобів безпеки (Стаття 3.6.1). Відповідно до Статті 3.6.3. Проекту передбачено обмежувальні засоби, які пов'язані із зайняттям певних посад, зокрема «суд може обмежити права: 1) обіймати певні посади, зокрема на громадських засадах; 2) брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування; 3) брати участь у виборах або референдумі; 4) здійснювати певні види діяльності» [10].

Порядок виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди передбачений окремим Розділом 6-1 Кримінально-виконавчого кодексу України. Відповідно до ч. 2 ст. 29-1 КВК України «резолютивна частина обвинувального вироку про позбавлення засудженого державної нагороди України невідкладно публікується в офіційних друкованих виданнях, в яких здійснюється офіційне оприлюднення актів Президента України, а також розміщується на офіційному веб-сайті Президента України». На Міністерство юстиції України покладено обов'язок забезпечити виконання обвинувального вироку, а саме протягом трьох робочих днів після одержання копії вироку, яким засудженого позбавлено державної нагороди України, направляє копію вироку органам або посадовим особам, до компетенції яких віднесено питання застосування та/або адміністрування пільг, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України, для припинення застосування пільг та пов'язаних з ними прав, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України» [8].

Як бачимо покарання у виді позбавлення державної нагороди України пов'язано із втратою особи, а також її членів певних пільг, які визначаються Законами України та іншими нормативними актами, наприклад Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22 жовтня 1993 року № 3551-XII [3], Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» 16 грудня 1993 року № 3721-XII [4] тощо.

Висновки. Отже, на законодавчому рівні вперше закріплено вид кримінального покарання позбавлення державної нагороди України. За обвинувальним вироком суд може позбавити нагороди особу, яка нагороджена державною нагородою, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий зло-

чин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України. Необхідність такого законодавчого закріплення пов'язана із тим, що особи, маючи державну нагороду, популяризують та пропагують державу-агресора чи вчиняють інші протиправні діяння проти України, що ганьбить таке звання, а також послаблює нашу державу і знижує можливість у найближчий час досягти перемоги у війні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дей М.О. Державні нагороди, як найвища форма правового заохочення. *Право і безпека*. 2005. № 45. С. 129–133.
2. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» 16 грудня 1993 року № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення 10.02.2025).
3. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення 10.02.2025).
4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n6> (дата звернення 8.02.2025).
5. Закон України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року № 1549-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>. Конституція України: Закон України від 05.04. 2001 № 2341-III. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 8.02.2025).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 7.02.2025).
7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 11.02.2025).
8. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/gi11365a> (дата звернення 8.02.2025).
9. Проект Нового Кримінального кодексу України. Контрольний пакет текст Проєкту (станом на 01.08.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 10.02.2025).
10. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 листопада 2024 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 778/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778/2024#Text> (дата звернення 10.02.2025).
11. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 листопада 2024 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 779/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7792024-52837> (дата звернення 10.02.2025).
12. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2007. С. 25.